

Лариса Юда

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ПРАКТИКУ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН УКРАЇНОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ У ВНЗ

Актуальність долучення гендерної проблематики до процесу підготовки фахівців з історії та українознавства пов'язана з новітніми тенденціями розвитку гуманітарної освіти в Україні, а саме: варіативністю, відкритістю до суспільства, якісно новим доступом обох статей до різних сфер суспільного життя, що в майбутньому визначатиме гідні умови життєдіяльності жінок та чоловіків.

Стратегією впровадження гендерних аспектів у процес гуманітарної освіти є гендерний підхід. Саме він дозволяє уявити гендерне бачення проблем у всіх вимірах. Гендерний підхід декларує рівні можливості і ставлення до чоловіків і жінок і сприяє розбудові гендерно-чутливого суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Гендерний підхід як стратегія впровадження гендерної складової у навчально-виховний процес став предметом дослідження О.Аніщенко, Т.Вороніної, Н. Гендерник, О. Кікінеджи, В. Кравця, С. Матюшкової, М. Поливянної, О. Коцур, О. Шнирєвої, Л. Шолохової. Одним із перших інтегрував гендерний підхід у професійну підготовку студентів І. Мунтян. Механізм впровадження гендерного підходу у процес підготовки майбутніх вчителів початкової школи обґрунтовує Н. Самойленко, необхідність гендерного підходу у викладанні історії учням доводить Г. Будкалюк.

Метою даної публікації є виокремлення та аналіз проблем впровадження гендерних підходів у практику викладання дисциплін українознавчого циклу у ВНЗ, що сприяє формуванню національної та гендерної ідентичності студентської молоді.

Питання впровадження гендерного компоненту в національну систему підготовки фахівців відображене у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (№ 2866 – IV від 8 вересня 2005 р.), де зазначено, що «до навчальних програм вищих навчальних закладів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства» [2].

У наказі Міністерства освіти і науки України № 839 від 10 вересня 2009 р. «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» йдеться безпосередньо про завдання, що стосуються вищої школи, зокрема: продовжити впровадження курсів гендерної рівності у ВНЗ; здійснити анкетування ВНЗ на предмет упровадження гендерного компоненту у зміст вищої освіти; створити банк даних методичного забезпечення гендерних курсів ВНЗ; організувати проведення гендерного аналізу кадрового забезпечення ВНЗ за галузями знань; дослідити теоретико-методологічні аспекти механізмів формування гендерної політики у вищій школі шляхом залучення до цієї роботи наукових підрозділів ВНЗ; сприяти створенню у ВНЗ кафедр гендерної рівності [6]. Отже, вищезазвані законодавчі акти відображають потребу й закладають підґрунтя для впровадження гендерного підходу в систему підготовки майбутніх фахівців.

Необхідність впровадження гендерної складової в навчальний процес зумовлена відсутністю гендерної культури викладача і використанням гендерно незбалансованого матеріалу під час вивчення історії і українознавчих дисциплін.

Природно постає питання: «Чому саме предмети українознавчого циклу?». Відповідь на поверхні: саме процес опанування знань по цих дисциплінах впливає на формування національної свідомості, шляхом залучення студентів до вивчення і відтворення національних соціокультурних традицій.

Гендерний підхід орієнтований на формування й утвердження рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в усіх сферах життєдіяльності [4, с. 8].

Гендерний підхід у педагогіці – це аналіз та реконструкція факторів навчально-виховного процесу в напрямку нейтралізації гендерних стереотипів, збільшення соціального простору для всебічного розвитку особистості [7, с. 44].

Реалізація цього завдання потребує великих зусиль оскільки вища школа, викладачі і студенти залишаються глобальними носіями традиційних патріархальних уявлень про роль і місце чоловіків і жінок у суспільстві. Вища школа через підручники, педагогічне спілкування та традиційну систему виховання відтворює та породжує гендерні стереотипи, що не відповідають об'єктивним реаліям світу і стають перешкодою для ефективного розвитку суспільства.

Так, наприклад, візьмемо українознавство і комплекс українознавчих дисциплін.

Українознавство є цілісною системою наукових інтегративних знань про Україну й світове українство як цілісність, як геополітичну реальність, що розвивається в цілісності простору й часу [3, с. 14].

Поняття Україна охоплює: етнонацію; територію, яку заселяв український етнос в минулому та заселяє українська нація (народ) у даний час; природу, відповідну територію з її земними, водними, повітряними ресурсами, особливостями екології; мову як універсальний феномен буття і свідомості етнонації; суспільство й державу в їх генезисі; матеріальну й духовну культуру (релігію, філософію, мистецтво, освіту, науку, валеологію, право, військо, міжнародні відносини), що розвиваються впродовж багатовікової історії української етнонації та держави; тип людини; отже – світове українство в часо-просторовій еволюції [3, с. 14].

Українознавство — шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії [3, с.15].

Що таке «Україна» й «українство»?

Для одних – це передусім чи лише територія, географія або природа. Для інших – це, передусім, або лише етнос, нація, культура, словесність або мова. Для когось – держава. А нерідко розглядаються лише матеріально-виробничі сфери, природні ресурси чи державно-політичні зв'язки й екологічні проблеми.

Наведені приклади є яскравою ілюстрацією нівелювання особистісної складової у понятті українознавства. За загальними термінами «етнос», «нація», «українство», «геополітична реальність» не можна знайти особистісної складової. Такий підхід втрачає поняття соціально-рольового статусу чоловіка і жінки і зумовлює поверхове осмислення знань про Україну. Не конкретна людина, чоловік чи жінка, з її етнопсихологічними особливостями, соціально-побутовими традиціями, свідомістю, світоглядом, а ефемерна істота.

Чільне місце в системі інтегративних знань про Україну посідає історія. Історія як дисципліна має призначення виховувати суспільство. Але, саме вона є носієм гендерних стереотипів.

Як стверджує Т. Буткаліна: «Майже кожен підручник містить певні історичні дані, а отже, фактично, описує хронологію чоловічого домінування. Історія як окрема дисципліна взагалі є зосередженням «чоловічого літопису»: гендерний аналіз Міністерської навчальної програми «Історія України. Всесвітня історія, 5–12 клас» дає всі підстави вважати жінок «невидимками» історичного процесу.

Наприклад, співвідношення згаданих у Програмі чоловіків і жінок становить близько 30 до 1 на користь перших: серед жінок, які залишили свій слід в історії людської цивілізації, лише сімом (княгині Ользі, Лесі Українці, Жанні Д'Арк, Єлизаветі I, Катерині II, Марії Терезі, Маргарет Тетчер) пощастило потрапити до Програми.

Звичайно, таку диспропорцію традиційно пояснюють тим, що автор(к)и є заручниками історичної ситуації, бо саме чоловіки історично мали значно більше прав і можливостей – обирати та бути обраними до органів влади, здобувати елітну освіту, а отже – займатися соціально шанованими видами діяльності (політикою, наукою, бізнесом), тому не дивно, що саме вони залишили більш помітний слід в історії... Очевидною і тенденційною є схильність інтерпретувати історичні досягнення жінок (там де вони справді були) як все одно менш значущі та масштабні, аніж чоловічі» [1].

Усунення існуючих стереотипних уявлень про другорядну роль жінок в історії є одним із постулатів, який може змінити зміст історичної науки, сприятиме забезпеченню гендерної рівноправності та наповненню її змісту новими соціально-значимими прикладами, які сприятимуть утвердженню гендерної толерантності по відношенню до представників обох статей.

Відповідно, цей підхід вимагає від викладачів проведення аналізу навчальних та робочих програм, осучаснення змісту предметів, наповнення їх матеріалами, що ілюструють і надають інформацію про відомих чоловіків і жінок, утвердження гендерно-збалансованого дискурсу історичних знань.

Викладання предметів українознавчого циклу дозволяє використовувати інтерактивні засоби, прийоми і методи і відкриває нові напрями українознавчих досліджень.

Невід'ємною складовою викладання курсу «Етнопедагогіка» стало проведення тренінгу «Гендерний аспект українських виховних родинних традицій», квесту «Гендерна абетка», виконання студентами курсових, дипломних і магістерських робіт: «Соціально-рольовий статус чоловіка в українській родині», «Соціально-рольовий статус жінки в українській родині», «Соціальні передумови гендерного виховання та підготовки української молоді до сімейного життя», «Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність жінок Чернігівщини та визначенні їх місця і ролі на мапі «Визначні постаті Чернігівщини».

Курс «Етнографія України» дозволяє здійснити гендерний аналіз звичаєвого права українців і на цій основі виокремити специфічні особливості гендерної історії українського суспільства у різні історичні періоди. Такий підхід актуалізує історію гендерних та шлюбно-сімейних стосунків українців, дозволяє відтворити гендерну стратифікацію суспільства. Особливої значущості набувають наукові розвідки, у яких відтворюється порівняльна характеристика звичаєвого права різних народів, які проживають на території України: «Звичаєве право українців і російський домострой: гендерний аналіз і порівняльна характеристика», «Гендерні відносини в ромській родині», «Соціально-рольовий статус жінки в ромській сім'ї».

Формування гендерної культури і гендерної чутливості студентської молоді можливо тільки на конкретних прикладах, які сприяють залученню молодих людей до сучасних геополітичних досліджень. Студенти повинні відчувати необхідність гендерних знань для формування особистісних ціннісних орієнтацій у світі, що змінюється. Своє місце в системі сучасної геополітичної реальності чоловікам і жінкам допомагає визначити «Етнотеографія». Як інструмент – залучення викладачів і студентів до творення і аналізу гендерного портрету як сучасного суспільства, так і конкретного регіону.

Зосередження уваги на предметах українознавчого циклу дозволяє відтворити гендерну історію нашого суспільства за допомогою аналізу літературних пам'яток різних часів і різних народів, описів звичаїв і традицій, указів, заборон, свят та обрядів, фольклору, церковних вердиктів, наукових праць, художніх творів, творів образотворчого мистецтва, предметів побуту – це дає можливість кожній людині відчувати свою приналежність до нації і визначити своє місце в системі суспільних відносин.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що впровадження гендерних підходів сприяє:

- поширенню гендерної грамотності;
- формуванню гендерного світогляду викладачів і студентів;
- проведенню гендерного аналізу навчальних та робочих програм українознавчого циклу;
- включенню гендерного компонента у навчально-виховний процес під час викладання дисциплін українознавчого циклу;
- поширенню гендерних досліджень викладачів і студентів;
- формуванню мотивації жінок і чоловіків до рівноправної участі у суспільному житті та реалізації гендерних прав і свобод;
- вихованню гендерної толерантності, чуйності;
- створенню умов для індивідуальних проявів особистості незалежно від її статі;
- розбудові гендерно-збалансованого суспільства, де кожна людина отримує комфортні умови для реалізації свого соціально-рольового статусу;
- утвердженню поваги до особистості.

Здійснений аналіз дозволяє наголосити на тому, що розвиток сучасного суспільства супроводжується виникненням нового типу гендерних стосунків. Їх розуміння об'єктивно викликає необхідність зміни традиційних уявлень про обов'язки чоловіка і жінки в суспільстві, в сім'ї. Гендерний підхід дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути самодостатнім. А українознавчий аспект сприяє формуванню національної та гендерної ідентичності кожної особистості як чоловіка, так і жінки.

Джерела та література

1. Будкалюк Г.В. Гендерний підхід у викладанні історії учням. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://info-library.com/content/2323_Bytkaluk_G_V_Gendernii_pidhid_y_vikladanni_istorii_uchnyam_starshih_klasiv_zagalnoosvitnoi_shkoli.html
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (№ 2866 від 08.09.2005 р.) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України. – Режим доступу: [:http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). – Назва з екрана.
3. Кононенко П. П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. К., 2005. 680 с.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка [Навчальний посібник]. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.
5. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 21 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" (№ 839 від 10.09. 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4849>. – Назва з екрана.
7. Самойленко Н. Впровадження гендерного підходу у процес підготовки майбутніх вчителів початкової школи // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ IV. Професійна освіта. 2(303), 2016. С. 43–48.